

ÖTVEN ESZTENDŐ.

Most befejeződő évfolyamunk első füzetében lett volna helyénvaló, hogy megemlékezzünk arról a nevezetes évfordulóról, amelyen 1940 végével áthaladtunk: az *Irodalomtörténeti Közlemények* ötvenéves lett. Fél évszázad nagy idő, s különösen az egy folyóirat életében, amelynek munkatársai között nemzedékek váltogatják egymást. Gondolatvilág, kutatási irány és főképpen tudományos szemlélet egyre változik és velük változik, alakul, fejlődik az évtizedek sodrában maga a tudomány is. A mi folyóiratunk is az irodalomtörténetírás új meg új szemléletének, új meg új módszereinek tükré lett. Elég azokra a változásokra hivatkoznunk, amelyeket az esztétikai, filológiai, az összehasonlító, a fejlődés- és a szellemtörténeti módszerek alkalmazása tudományunknak jelentett. E szellemi áramlatok rajza s folyóiratunk szerepének vázolója ezek közvetítésében már tudománytörténet; mi, annak hangoztatásával, hogy a *Közlemények* tudományunk nemzeti hivatását mindig főcéljának tekintette, ezáltal nem terjeszkedünk magasabb feladatokra, csak emlékezni akarunk. Hogy az új félszázad első füzetében ezt sem tehattük, annak a szerkesztő-változás volt az oka; hogy most mégis pótolni igyekszünk a mulasztást, arra, magán az ünnepi fordulón kívül, a multnak tisztelete és a kegyelet is készlet. E rövid visszatekintéssel a multak eredményeinek s azok megteremtőinek, a munkatársak hosszú sorának akarunk tisztelegni és az emlékezés koszorúját akarjuk letenni három sirra, a *Közlemények* három szerkesztőjének, Ballagi Aladárnak, Szilády Áronnak és Császár Elemérnek hantjaira. Gondos és fáradságos, sokszor áldozatos munkájuk gazdag eredményekkel töltötte meg az elmúlt félszázadot.

Visszatekintünk.

A *Közlemények* bölcsőjénél Szász Károly elnökletével Gyulai Pál, Heinrich Gusztáv, Szarvas Gábor, Szilády Áron, Volf György és Zichy Antal állottak: ők határozták el, hogy, mivel az Abafi Lajos kiadásában megjelent s eddig az Akadémia által támogatott *Figyelő* megszűnt, most már az Irodalomtörténeti Bizottság maga indítson folyóiratot. «Természetes kívánsága volt a Bizottságnak — mondja az I. osztály jegyző-

könyve — folyóirata szerkesztését saját előadójára, mint erre úgy egyénileg, mint előadói tiszténél fogva legilletékesebb tagjára bízni.» Szilády Áronnak kellett volna tehát a folyóiratot elindítania is. A feladatot azonban «akkori viszonyainál s részben egészségi állapotánál fogva» még nem vállalta s maga helyett ő ajánlotta szerkesztőnek egy másik osztály tagját, BALLAGI ALADÁRT, aki a munkát ideiglenesen vállalta is, két esztendőn át buzgón és lelkesedéssel el is látta. A két köteten, amelyet szerkesztett, a *Figyelő* hatása látszik: sok, inkább rövidebb, de változatos tanulmányt közölt, — magában az első évfolyamban negyvenet s ezek között az a kettő is, amely folytatásokban jelent meg, alig másfél iv — evel a gazdag tárgykörrel törekedett érdeklődést kelteni. Ezzel szemben az adattár még szegényes, a szerkesztő maga pótolja ki, a kritikai rovat még a kezdet nehézségeivel küzd: a bírálatoknak több, mint egy harmadát a szerkesztő maga írja s a többi is sok gondot okoz, mert minduntalan polémiákra ad alkalmat; harcokra viszont Ballagi maga is mindig készen áll, szerkesztői üzenetek. «nyílt-tér», a Philológiai Társasággal folytatott viták tarkítják a két kötetet. De Ballagi Aladár érdeme marad, hogy a folyóirat útját megtörte, sok kitűnő munkatársat gyűjtött a *Közlemények* zászlaja alá s megteremtette azt a három rovatot, amely ma is kerete a folyóiratunkban megjelenő cikkeknek.

1892 végén SZILÁDY ÁRON körülményei végre úgy alakultak, hogy a Bizottság eredeti kívánságának megfelelően, a következő évfolyamtól kezdve maga vehette át és több, mint két évtizeden át intézhette folyóiratunk szerkesztését. Az előde által alkotott kereteket megtartotta, csak a *Kritikai rovat* címét változtatta meg *Ismertetések*, *bírálatok* találóbb címre. Maga különben — mondjuk meg ezt előre — nem tulajdonított nagy fontosságot e rovatnak. Talán az első két esztendő sok érzékeny és heves vitájától elriadva, szívesebben vette (de nem sürgette) bírálatok helyett az ismertetéseket s szerkesztő-idejében ilyent is évenként átlag csak ötöt-hatot közölt: féltette a folyóirat színvonalát a személyeskedő vitáktól. Maga alig írt ismertetést, ebben a rovatban csak akkor szólalt meg, ha a könyv témájával kapcsolatban valami új mondanivalója, gazdag tudásának tárházából valami, éppen idetartozó közölnivalója volt, vagy egy személyes élményének elmondására alkalom adódott.

Mindez nem jelenti azt, hogy maga került is a vitákat. Folyóiratunknak volt az ő idejében is egy, mondhatni: személyes rovata, amelyet mindig maga írt; *Ad vocem* volt a címe. Szellemes, tudós helyreigazítások, rendreutasítások vannak benne s olyankor írónak, mikor valaki helytelenül helyesbítette az ő adatát, vagy az Akadémiát támadta divatból.

A közölt értekezések, tanulmányok száma Szilády idejében alaposan csökkent, de egyenként terjedelemben bővült s tartalomban többnyire mélyült is. Csak példaképpen utalok néhai Thúry Józsefnek a *Zrínyiás*zról szóló hatodfelíves kitűnő tanulmányára, amely rövidesen azután, hogy Szilády a szerkesztést átvette, 1894-ben jelent meg folyóiratunkban. Mint szerkesztő jól megválogatta a közlésre szánt cikkeket; de amit elfogadott, abban teljesen meghagyta a munkatárs függetlenségét és önállóságát, a cikken (sem mondanivalóin, sem a stílusán) egy sort sem változtatott. — Munkatársaival nem keresett közvetlenebb érintkezést; a nélkül is tudományunk kiváló művelői küldték hozzá dolgozataikat, mindig volt miből válogatnia. A beküldötteket vagy közölte, vagy nem: ismeretes, hogy levelezni nem szeretett. De a cikkek megbírálásában tárgyilagos volt; tudvalevő, hogy a szerkesztőségben majdani utódának, vagy az Irodalomtörténeti Bizottság jelenlegi elnökének, akkor kezdő fiatalembereknek doktori értekezése is helyet kapott nála, mert dolgozatukat arravalónak ítélte. A bírálatok rovatával szemben viszont az adattári közleményeket szaporította. Az Irodalomtörténeti Bizottság már 1891 decemberében Ballagival is tudatta azt a kívánságát, hogy «nagyobb mennyiségben közöljön irodalomtörténeti adatokat.» Szilády tökéletesen méltányolta ennek a kívánságnak fontosságát s az *Adattár* máig is s annál inkább gondot kívánó rovata maradt a *Közleményeknek*, mert jóformán az egyetlen hely, ahol irodalmunk multjának még fölbukkanó kincsei s ismeretlen kisebb adatai, ha nem kötetnyi terjedelműek (mert az esetben a Heinrich-féle *Régi Magyar Könyvtárba* kerültek), szöveg szerint nyilvánosságra juthatnak.

Hetvenhetedik évében járt, mikor a szerkesztői gondoktól megvált és helyét 1913 végén a következő nemzedék egyik legkiválóbb tehetségének, az akkor férfikora delét élő Császár Elemérnek adta át. A folyóiraton haláláig ott volt a neve s ámbár valójában egyáltalában nem szólt már bele a szerkesztésbe, ez a név a nemes hagyományok folytatását és továbbfejlesztését jelentette, program volt utódjának.

Császár Elemér a Philológiai Közlönytől jött a *Közlemények*hez, a szerkesztésre való nagy hivatottsággal és majdnem évtizedes gyakorlattal. Páratlan munkaszeretete, serénysége és gondossága folyóiratunkban bizonyos belső rendet teremtett, egységes szellemet, amelynek veleje az ő kiváló képzettsége és szilárd tudományos meggyőződése volt. A régi rovatokon nem változtatott, de a személyes vonatkozású cikkekét is egészen kiküszöbölte s a rovatok között bizonyos arányosságra törekedett. Ez a bírálatok szaporodásán is meglátszott. A rovat most *Könyvismertetés* címet kapott s lehetőleg minden jelentősebb magyar irodalomtörténeti munka megtárgyalásának sorát kerí-

tette. (Kevésbé fontos, vagy tudományunkat csak távolabbról érintő könyvekről, füzetekről a *Új könyvek* felsorolásában, pár sorral számolt be.) E bírálatok vagy ismertetések megszerzése — ezt minden szerkesztő tapasztalhatta — sok munkával, sürgetéssel járt. Munkáját mégis megkönnyítette tudós barátainak s maga nevelte tanítványainak gárdája, amelyben mindig megtalálta a megfelelő szakembert. Az elmúlt félszázadnak több mint a fele, 27 év munkája fűződik emlékezetéhez s ez idő alatt sohasem lankadt benne buzgósa: a folyóirat sokféle tevékenysége során is, katedrája mellett, a legjobban szívéhez nőtt feladat maradt számára mindvégig. (A szerkesztésében megjelent utolsó füzetet halálos ágyán még maga imprimálta: talán ez a Cs. volt az utolsó kezevonása.) Munkatársaival szoros érintkezésben volt. A kapott cikkeket nem egyszer átdolgoztatta velük, — néha át is csoportosította — stílusukat végigsimitotta, adataikat ellenőrizte, de minden javítását csak az illetőnek beleegyezésével hajtotta végre. Az *Adattár* szöveggözléseinek minden betűjére ügyelt s ha a legkisebb kétsége volt valamiben, kétszer is megkérdezte vagy maga ellenőrizte az adatot. Munkatársai bőven ellátták közleményekkel, sokszor két esztendőre való anyaga is volt. Éppen azért, az ívszámot nem emelnetvén, a szedést sűrítette; így elérte, hogy elődeinél jóval többet adhatott. Jó doktori értekezéseket — miként Szilády Áron is — éppen olyan szívesen közölt, mint akadémiai székfoglalókat. Esményi szerkesztő volt, mert szívvel-lélekkel szerette folyóiratunkat; azért sikerült is a Sziládytól elért színvonalat legalább is megtartania, sőt néha emelnié. Erdeméül kell megemlítenünk, hogy mikor a *Philológiai Közlöny*, 1920-tól kezdve, az évi bibliográfia kiadását hely szűke miatt már nem vállalhatta, a magyar irodalomtörténeti résznek helyet szorított a *Közleményekben* s azt lassanként teljessé fejlesztette; ez a folyóirat anyagközlésének rovására volt ugyan, de tudományunknak örökké becses gyűjteményt teremtett meg vele. Örömmel gondolt a félszázados évfordulóra, már kezdte gyűjteni az anyagot az ötven kötet tartalom-, név- és tárgymutatójára is s kezdett annak anyagi fedezetéről is a Bizottság költségvetési javaslatában gondoskodni. Ennek megvalósulását azonban már nem érte meg. Az ötvenedik évfolyam első felét még ő szerkesztette, sőt a harmadik füzet kiszedéséről is intézkedett. Ez utóbbiért a felelősséget már Bizottságunk elnöke vállalta és ő gondoskodott kiadásáról.

Hiába van azonban folyóiratnak jeles és hivatott szerkesztője, ha nincsenek kiváló munkatársai. Az Irodalomtörténeti Közleményeknek ezt a gárdát elsősorban maga az Akadémia biztosította. Neves tudósok mellé sorakozott azután egymást váltva a fiatalabb nemzedék, amely büszke volt rá, hogy a

folyóiratban helyet kapott, vagy épen innen indulhatott jövődő tudós pályájára. Nem lehet célunk, hogy tevékenységünkkel foglalkozzunk; az irodalomtörténetírásnak félszázados története jórészt az ő nevükhöz fűződik s alig van tudományunknak egyetemi professzora, aki a *háromszáz* főnyi táborban nem szerepel. De meg kell említenünk, hogy az ötvenedik évfolyam befejezését hat olyan tudósunk érte meg, akik 1891-ben, a folyóirat elindulásakor, annak már munkatársai voltak. Ezek ANGYAL DÁVID, HORVÁTH CYRILL, KARDOS ALBERT, LÁZÁR BÉLA, SEBESTYÉN GYULA és ZOVÁNYI JENŐ. Nesztoruk, Angyal Dávid és az azóta elköltözött és meggyászolt Horváth Cyrill még a legutóbbi években is megtisztelték közleményeikkel folyóiratunkat, Zoványi Jenőnek pedig évfolyamunkban is jelentek meg cikkei. A folyóirat évforduló-ünnepe főképen ez öt élő munkatárs ünnepe; halálával és tisztelettel köszöntjük őket e szép alkalomból. Velük együtt köszöntjük azonban többi, valamennyi élő munkatársát a folyóiratnak és kegyelettel gondolunk az elköltözöttekre. Az Irodalomtörténeti Közlemények mindig megőrzi tudományos eredményeiket.

Ezek az eredmények közel *félezer* tanulmányban, értekezésben, s jóval több mint *ezer* adattári cikkben láttak napvilágot. Részletesebben természetesen nem szólhatunk róluk; maga a félszáz kötet beszéljen magáról, gazdag termését pedig világítsa majd át a készülőben levő névmutató. (Érdekes, hogy költőink közül legtöbbször Arany János és Kazinczy Ferenc szerepel e cikkekben.) A tanulmányokról pedig állapítsuk meg, hogy irodalmunk történetének sok-sok kérdését tisztázták, függőben volt problémákat megoldottak, régebben másképpen látott dolgokat új megvilágításba helyeztek. Csak kikapva, s a nélkül, hogy a nem említetteket evvel kisebbítenénk, példaképpen hadd mutassunk rá Gyöngyösi István, Beniczky Péter, Faludi Ferenc vagy Batsányi János itt megjelent életrajzára, Jókai fejlődésének, Herczeg Ferenc munkásságának tudományos méltatására, vagy azokra a forrástanulmányokra, amelyek kódex-irodalmunk igazi jelentőségét derítették föl, Balassa Bálint költészetét, majd drámáját világították meg, a források ismeretében, új oldalról Zrinyinek Macchiavellihez való viszonyát, Faludi eredetiségének kérdését, Kisfaludy Károly munkáinak és Fessler történeti műveinek kapcsolatát, a magyar Molière első nyomait, Arany balladáinak, Kemény Zs. regényeinek forrásait kutatták föl: tudományunknak csak két ágában is mennyire más lett a tudásunk, mint azelőtt volt s mennyi alapja lett a sok új eredmény újabb kutatásoknak! — De nem kevesebb szolgálatot kívánt tenni a folyóirat adattára is tudományunknak. Petróczi Kata Szidónia, Madách Gáspár, Radvánszky János költeményei, Amade László verseinek több kötege, Kováts Ferenc kisebb költői alkotásai s nem utolsó

sorban régi, kéziratos verseskönyveknek teljes szövegei itt láttak napvilágot s itt jelent meg last but not least, egyik legjelentősebb «felfedezés»: a *Bánkbán* első fogalmazása. Említsük meg, hogy nagyobb verseskönyvek egész anyagán, iskoladrámákon kívül folyóiratunk közölte a legrégebb nyomtatott magyar könyv szövegét s a legrégebb magyar jezsuita-iskoladráma tervezetét. Jászay Pál naplójának, Horvát István *Mindennapij*ának, Kazinczy diáriumának kiadása társadalmi, művelődési és irodalmi viszonyaink s emberek ismeretéhez adott bőséges és megbízható forrásanyagot. Irodalmi tudásunkat növelte sok levelezésnek közrebecsátása: elég Révai Miklós, Barcsay Ábrahám, Kemény Zsigmond itt megjelent sok-sok levelére, vagy pl. az erdélyi viszonyokat illetőleg Malom Lujznak Döbrenteihez írt leveleire utalunk. Csak néhány kiragadott példa annak jellemzésére, hogy milyen eredményeket és milyen anyagot tettek közzé az irodalomtörténet buzgó munkásai folyóiratunkban s vele milyen termékeny lett az alaposabban először Toldy Ferentől megmunkált talaj.

De a folyóirat életéhez és tudományos feladataihoz tartozik az irodalomtörténet körében megjelenő nagyobb vagy kisebb új kiadványok számbavétele is. Az ötven év alatt több mint *nyolcszáz* könyvismertetés tett ennek a feladatnak eleget (ebből hetedfélszáz Császár idejében). Ezek kiegészítő részei az irodalom-ismeretnek, a repertórium pedig mindenha nélkülözhetetlen elindulópontja lesz a kutatásnak.

A félszázad történetének néhány külső adatát is fűzzük az elmondottakhoz. Folyóiratunk ötven évfolyama körülbelül 22.000 lapra terjed. Az első 28 évfolyam (1891—1918) évenként 32 ív terjedelemben, mindig négy egyenlő füzetben jelent meg és a közel emberöltőnyi időben sem formája, sem borítéka nem változott. Egyetlen kivétel az 1913. évi 2—3. füzet volt, amely azért jelent meg kettős számnak, hogy a *Bánkbán* első fogalmazványát egész terjedelmében, egyszuszra közölhesse. 1919—1921-re három évre együttesen csak 1921-ben s mindössze 18 ívet adhatott a szerkesztő. Az 1922 évi, alig több mint tízives kötet, amely épen Szilády Áron halálát gyászolja meg s amely a «Szilády Áron folyóirata» alcímmel jelent meg, az ötven esztendő legvékonyabb kötete. Azután lassan erősödik megint a folyóirat s 1931-re nemcsak eléri, hanem túl is haladja eredeti terjedelmét. Azóta átlag évi 27 íven jelenik meg s körülbelül ugyanennyi — $27\frac{1}{2}$ ív — a félszázad évi átlaga is. A folyóiratot 1891-ben a Franklin-társulat, 1892—1921. az Athenaeum, 1922—1940. a Pallas nyomdája nyomta.

Visszatekintésül ezeket a képeket és adatokat óhajtottuk összefoglalni. Nem a mi érdemünk, beszélhettünk róluk; e rövid történeti vázlattal akartunk adózni ötven esztendő multunknak.

Meggyőződésünk, hogy e félszázados anyaghoz mindenkinek sokszor vissza kell fordulnia, aki magyar irodalomtörténettel foglalkozik: ez az *Irodalomtörténeti Közlemények* élő jelentősége. Köszönet érte az élő és elköltözött munkatársaknak. A mi feladatunk csak annyi, hogy az új félszázad kezdetén kérjük tudományunk művelőit, támogassák továbbra is — és szeressék folyóiratunkat.
